

اخلاق

فصلنامه علمی - ترویجی در حوزه اخلاق

سال هفتم، شماره ۲۸، پیاپی ۵۰، زمستان ۱۳۹۶

صفحات ۶۱-۸۴

AKHLAGH
Religious Extension Quarterly
No.28/ WINTER 2018/Seventh Year

راهکارهای صیانت از خانواده در برابر آسیب‌های فضای مجازی

علیرضا فجری*، محمد مهدی فجری**

چکیده

با اینکه زمان زیادی از راهیابی فضای مجازی به جامعه ایران نمی‌گذرد، این فضا تمام جامعه را به خود وابسته کرده است؛ از دولت و مؤسسات گرفته تا همه اقشار جامعه. فضای مجازی که زندگی دوم نیز نام گرفته است، در کنار کارکردهای متنوع و فواید پرشمار، آثار مخربی نیز دارد. این آسیب‌ها به ویژه در برخی از ساحت‌های آن همچون شبکه‌های اجتماعی، بازی‌های رایانه‌ای، اینترنت و... نمود بیشتری دارد و خانواده‌ها را با مشکلات زیادی مواجه کرده است.

در این نوشتار می‌کوشیم ضمن برشمردن مهم‌ترین آسیب‌های فضای مجازی، برخی از راهکارهای صیانت از خانواده در برابر آن‌ها را بیان کنیم تا خانواده‌ها بتوانند با استفاده از این راهکارها از آثار مخرب آن بکاهند.

* پژوهشگر و مدرس حوزه و دانشگاه

** پژوهشگر مطالعات دینی و اجتماعی

ar.fajri@gmail.com

ar.fajri@dte.com

تاریخ تأیید: ۱۳۹۶/۱۲/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۶/۱۱/۱۵

واژگان کلیدی

نهاد خانواده، فضای مجازی، اینترنت، آسیب‌های فضای مجازی.

مقدمه

خانواده در تمام فرهنگ‌ها، کانون شکل‌گیری هویت فرد است. هیچ فردی جدا از خانواده‌اش قابل تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده شخصیت فرد است. اسلام در جایگاه مکتبی انسان‌ساز، به تکریم، تنزیه و تعالی خانواده توجه زیادی دارد و این نهاد مقدس را کانون تربیت و مهد مودت و رحمت می‌شمرد. از دیدگاه اسلام، سعادت و شقاوت جامعه انسانی به صلاح و فساد این نهاد منوط است و هدف از تشکیل خانواده، تأمین نیازهای مادی، عاطفی و معنوی انسان از جمله دستیابی به سکون و آرامش است.

انسان‌ها در خانواده به هویت و رشد شخصیتی دست می‌یابند و می‌توانند به تکامل معنوی و اخلاقی نائل شوند؛ از این رو، خانواده عامل کمال، آرامش و بالندگی اعضای خویش است و این اعضا همان کسانی هستند که نقش عمده‌ای در تحولات اساسی جوامع ایفا می‌کنند. بنابراین، خانواده مهم‌ترین بنیان اجتماعی هر جامعه است و تأثیر به‌سزایی در تمام شئون زندگی افراد به‌ویژه ارزش‌های اجتماعی دارد. با تکیه بر این ارزش‌ها می‌توان بر جامعه نظارت کرد و آن را به سوی زوال یا تعالی سوق داد.

از نظر کارشناسان، خانواده نیز مانند هر سیستم دیگری در معرض تهدید است. این تهدید در جامعه‌ای مانند جامعه ما جنبه عینی‌تری دارد؛ زیرا در کشور ما نیز همچون دیگر کشورهای در حال توسعه، خانواده معنایی وسیع‌تر و جایگاهی والاتر دارد و کشورهای توسعه‌یافته برای حفظ تسلط بر منابع و سرمایه‌های کشورهای در حال توسعه سعی می‌کنند با جنگ نرم‌افزاری موجب فروپاشی یا دست‌کم هدایت بنیان خانواده و آرا و

عقاید جوانان این جوامع شوند. در دنیای ماشینی و شهری امروز، والدین فرصت چندانی برای گذراندن وقت با فرزندانشان ندارند و سعی می‌کنند ساده‌ترین راه را برای سرگرم کردن فرزندانشان انتخاب کنند؛ آن‌ها ابزاری همچون تلفن همراه، رایانه شخصی و اینترنت را بدون توجه به آثار جانبی و حواشی آن، در اختیار فرزند خود قرار می‌دهند و او را در اتاق خود رها می‌کنند تا با آن‌ها سرگرم شود؛ حال آنکه فرزند از نظر فیزیکی در محیط امن خانه به سر می‌برد، اما در عمل به وسیله این ابزار، به ویژه اینترنت، به دنیایی بزرگ‌تر از محیط پیرامونش قدم می‌نهد و با چیزهایی مواجه می‌شود که بسیاری از پدران و مادران از وجود آن‌ها آگاه نیستند.

سوالات پژوهش

۱. چه مشکلات و تهدیداتی در فضای مجازی وجود دارد که خانواده‌ها را در معرض آسیب و خطر قرار می‌دهد؟
۲. چه راهکارهایی برای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی، به ویژه تغییر سبک زندگی، وجود دارد؟

آسیب‌های فضای مجازی

فضای مجازی، دنیایی کم‌سابقه و نوظهور در عصر پیدایش و گسترش رسانه‌های جدید ارتباطی است که بیش از دو دهه از رواج آن در جهان نمی‌گذرد. می‌توان فضای مجازی را جهان ارتباط متقابل رایانه‌ها و جامعه حاصل از این ارتباط‌ها دانست (ر. ک: ذکایی و خطیبی، ۱۳۸۵: ۱۱۳). این فضا از زمانی در ایران عمومی شد که آنتن‌های بشقابی کم‌وبیش برفراز بام‌های منازل پدیدار شد و به تدریج با حضور اینترنت، آمار کاربران فضای مجازی به سرعت و به‌طور جهشی رو به افزایش نهاد؛ به طوری که طبق اعلام مرکز جهانی اینترنت، ایران با داشتن ۲۳ میلیون کاربر در سال ۲۰۰۸ در میان کشورهای

خاورمیانه در رتبه اول شمار کاربران اینترنت قرار داشت و این تعداد اکنون به ۲۸ میلیون رسیده است (ر. ک: پاکروان، ۱۳۹۴: ۲۱).

فضای مجازی به منزله پدیده هزاره سوم و یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای جامعه بشری، کارکردهای زیادی در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی دارد که بسیاری از آن‌ها نه تنها برای زندگی در جامعه امروزی ضرورت دارد که زندگی بدون آن‌ها قابل تصور نیست. فضای مجازی در کنار این کارکردها، جذابیت‌های گسترده‌ای دارد که سبب شده والدین و فرزندان به این فضا علاقه‌مند شوند. خانواده‌ها به دلایل متعددی مانند پرکردن خلأ حضور خویش نزد فرزند، جبران کمبود محبت، تفاخر، سرگرمی فرزندان با بازی‌های تلفن همراه و... برای فرزندانشان خط و گوشی تلفن همراه و تبلت تهیه می‌کنند. فرزندان نیز به دلیل نوگرایی، هیجان‌طلبی، خودنمایی و مُدگرایی متوجه این فضا شده‌اند. افزون بر جذابیت‌های مقدماتی فضای مجازی برای کودکان و نوجوانان، با نزدیک شدن نوجوانان به سن بلوغ، برخی از ویژگی‌های روان‌شناختی جدید در آن‌ها بروز می‌یابد که فناوری‌های ارتباطی جدید به خوبی می‌توانند این ویژگی‌ها را پوشش دهند (ر. ک: تدین، ۱۳۹۵: ۲۳۱).

رواج این پدیده در خانواده‌ها، در کنار کارکردها و جذابیت‌هایی که دارد، آثار مخرب و زیان‌بخش بسیاری را نیز به همراه داشته است. اخیراً تحقیقی درباره تلفن همراه به منزله مهم‌ترین ابزار ورود به فضای مجازی انجام شده که نتایج آن بسیار تأمل‌برانگیز است. مطابق آمار این پژوهش، اولین و آخرین چیزی که ۲۹ درصد از افراد در شبانه‌روز به آن نگاه می‌کنند، تلفن همراهشان است. ۳۲ درصد افراد برقراری ارتباط از طریق پیامک یا شبکه‌های اجتماعی را ترجیح می‌دهند. ۳۷ درصد افراد هر بیست دقیقه یا کمتر به تلفن همراه خود نگاه می‌کنند. ۳۴ درصد افراد نمی‌توانند بیش از چند ساعت بدون تلفن همراه زندگی کنند. ۶۵ درصد افراد معتقدند تلفن همراه به آن‌ها کمک می‌کند والدین بهتری برای فرزندانشان باشند. ۶۶ درصد افراد زمان صرف ناهار هم با تلفن همراه

کار می‌کنند. ۳۵ درصد افراد هنگام بازی با فرزندان، ۳۲ درصد هنگام رانندگی، ۳۷ درصد در میهمانی و ۶۱ درصد هنگام تماشای تلویزیون از تلفن همراه خود استفاده می‌کنند. ۶۸ درصد افراد هم تلفن همراهشان را هنگام خواب در کنار تخت خواب قرار می‌دهند (ر. ک: شاوردی، ۱۳۹۴: ۵۱).

در اینجا به برخی از آسیب‌ها و نقاط ضعف فضای مجازی در چهار حوزه فرهنگی، اجتماعی، دینی و هویتی اشاره می‌شود:

الف) حوزه فرهنگی: فعالیت شمار زیاد شبکه‌های اجتماعی خارجی در کشور، ناآگاهی کاربران درباره تأثیرات منفی این شبکه‌ها، نبود نظارت دقیق بر محتوای تولید شده در فضای مجازی، امکان تهاجم فرهنگی کشورهای بیگانه علیه فرهنگ ملی و بومی کاربران، تولید و ترویج محتوای ضد فرهنگی یا ترویج فرهنگ بیگانه در کشور، انحطاط خط و زبان فارسی، ناآشنایی مسئولان و مؤثران فرهنگی با فضای واقعی، نهادینه نشدن فرهنگ ارتباط در فضای مجازی و ...

ب) حوزه اجتماعی: بی‌توجهی خانواده‌ها به رعایت اصول ایمنی هنگام عضویت در شبکه‌ها، استفاده زیاد نوجوانان و جوانان از شبکه‌های اجتماعی، راهیابی رفتارها و منش‌های منفی به فضای واقعی، کاهش احساسات و عاطفه، نافرهیختگی فضای شبکه‌های اجتماعی، جدایی نسل جدید و حتی نسل قدیم از روابط اجتماعی، بروز بیماری‌های اجتماعی و روانی، اعتیاد، تغییر سبک زندگی و گسیختگی خانواده که مهم‌ترین نهاد اجتماعی در فرهنگ اسلامی و ایرانی است، ناتوانی دولت در نظارت بر فضای مجازی، اتلاف وقت، ترویج شایعه در جوامع سنتی و ...

ج) حوزه دینی: تشکیک در مسائل بنیادی دین و مذهب، شکل‌گیری و ترویج سریع شایعات و اخبار نادرست در حوزه ارزش‌های دینی، تبلیغات ضد دینی، رواج تفکرات التقاطی در زمینه دین و مذهب، ایجاد شک و ذهنیت منفی در میان نوجوانان و جوانان، ترویج عرفان‌های نوظهور و عقاید خرافی به نام دین، تبلیغ خرده‌فرهنگ‌های جدید و

نوظهور به جای دین، وارونه جلوه‌دادن فرهنگ‌های مبتنی بر دین و زیبا نشان دادن فرهنگ‌های جوامع غیردینی و... .

د) حوزه هویتی: هویت‌های جعلی و دروغین که کاربران نمی‌توانند آن‌ها را شناسایی کنند، امکان جعل هویت و سوءاستفاده از کاربران، هویت اکتسابی کاربران در شبکه‌های اجتماعی مجازی آنلاین در مقابل هویت واقعی کاربران آنلاین، کاهش سرمایه اجتماعی با منفعل کردن کاربران و از بین بردن عناصر اصلی هویت آن‌ها و... (ر). ک: خجیر، ۱۳۹۵: ۳۵۵؛ بیدی و کارشکی، ۱۳۹۶).

صیانت از خانواده در برابر آسیب‌های فضای مجازی

آسیب‌های فضای مجازی، خانواده‌ها را دچار بحران کرده است. کوچک‌ترین اثرزبان بار فضای مجازی در خانواده‌ها این است که اعضای خانواده حاضر غایب شده‌اند؛ در جمع خانواده نشسته‌اند، اما دلشان جای دیگری است. این کوچک‌ترین آسیب این فضا است و متأسفانه پیامدهای ناگوار و بزرگ‌تری همچون فروپاشی خانواده‌ها یا پیش آمدن زمینه‌های خیانت و قتل و جنایت نیز دیده می‌شود که روزبه‌روز در حال گسترش است (ر. ک: هاشمی‌زاده و انصاری‌نسب، ۱۳۹۶: ۲۲۷)؛ برای مقابله با این آسیب‌ها باید راهکارهایی در پیش گرفته شود. در این پژوهش برخی از راهکارهایی که می‌تواند از آسیب‌های فضای مجازی در نظام خانواده بکاهد و موجب صیانت از آن در برابر این آسیب‌ها گردد، بر شمرده می‌شود. این راهکارها در دو بُعد خانوادگی و فراخانوادگی دسته‌بندی شده‌اند.

الف) راهکارهای خانوادگی

در گذشته، به اقتضای تعاملات جهانی، اینترنت پرسرعت بین‌المللی به ادارات، محققین و برخی افراد خاص اختصاص داشت؛ اما مشکلات هنگامی پدیدار شد که همه خانواده‌ها - که به اینترنت پرسرعت نیازی نداشتند - بدون فرهنگ‌سازی برای

استفاده صحیح از آن و بدون هرگونه پیوست فرهنگی، به چنین اینترنتی دست یافتند. در ابتدا کارشناسان به خانواده‌ها پیشنهاد کردند برای جلوگیری از انحرافات فرزندان، رایانه را در فضای عمومی خانه و در معرض دید همگان قرار دهند. گرچه این پیشنهاد تا حدودی راهگشا بود، با آمدن نسل سوم و چهارم تلفن‌های همراه (3G و 4G) و رواج گوشی‌های هوشمند، مشکلات فراوانی برای خانواده‌ها به وجود آمد؛ چراکه این وسیله ارتباطی به همراه اینترنت پرسرعت در هر زمان و مکان، در دسترس همگان قرار گرفت و توان نظارت را از والدین سلب کرد. شاید بدان دلیل که اصولاً این ابزارها نظارت‌پذیر نیستند، نتوان فرزندان را به طور کامل از آسیب‌های فضای مجازی دور کرد؛ اما به هر حال در این اوضاع، عمل به نکات زیر می‌تواند تا اندازه‌ای راهگشا باشد:

۱. تربیت صحیح و اخلاق محور در خانواده

بر اساس آموزه‌های اسلامی، والدین مسئول سالم‌سازی فضای معنوی خانواده هستند،^۱ چنان که خداوند می‌فرماید: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ...﴾؛ «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خود و خانواده خود را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌ها هستند، نگه دارید» (تحریم، ۶).

بنا بر این آیه شریفه، اگر اعضای خانواده به حال خود رها شوند، خواه ناخواه به سوی آتش دوزخ پیش می‌روند؛ لذا باید با به کارگرفتن اصول تعلیم و تربیت صحیح، روح آنان را تعالی بخشید و آن‌ها را از سقوط در آتش دوزخ حفظ کرد.

^۱ «أَلَا كُذِّبَتْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ... وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ فَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى أَهْلِ بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ»؛ «هریک از شما که [به گونه‌ای] سرپرست است، درباره زبردستش بازخواست می‌شود... مرد، سرپرست خانواده خویش است و درباره آن‌ها بازخواست می‌شود. زن نیز سرپرست خانه شوهر خود و فرزندان اوست و درباره آن‌ها از او سؤال خواهد شد» [ورام بن ابی فراس، ۱۴۱۰ق، ج ۱: ۶].

یکی از شاگردان امام صادق علیه السلام می گوید:

«از امام علیه السلام درباره تفسیر این آیه پرسیدم و گفتم: من می توانم خودم را حفظ کنم؛ اما چگونه خانواده ام را حفظ کنم. حضرت فرمودند: «تَأْمُرُهُمْ بِمَا أَمَرَ اللَّهُ وَتَنْهَاهُمْ عَمَّا نَهَاَهُمُ اللَّهُ فَإِنَّ أَطَاعُوكَ كُنْتَ قَدْ وَقَيْتَهُمْ وَإِنْ عَصَوْكَ كُنْتَ قَدْ قَضَيْتَ مَا عَلَيْكَ»؛ آنان را به آنچه خدا فرمان داده، امر کن و از آنچه خدا نهی شان کرده، بازدار. در این صورت، اگر از تو اطاعت کنند، تو آنان را حفظ کرده ای؛ اما اگر نافرمانی ات کنند، تو آنچه را به عهده داشتی ادا کرده ای» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۵: ۶۲؛ بحرانی، ۱۴۱۶، ج ۵: ۴۲۴).

آشنا کردن فرزندان با کارکردها، آسیب ها، فرصت ها و تهدیدهای فضای مجازی یکی از مهم ترین مسائل تربیتی خانواده است. البته این آموزش و آگاه سازی باید در زمانی صورت گیرد که فرزندان به مسائل نامناسب مبتلا نشده باشند و آلودگی های فضای مجازی، روح و جسم آن ها را تسخیر نکرده باشد و افکار باطل، مطالب غیراخلاقی و شبهات فراوان اعتقادی که از طریق رسانه ها فرستاده می شود، ذهن آنان را دچار تشویش و تخریب نکرده باشد. امام صادق علیه السلام می فرماید: «بَادِرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْحَدِيثِ قَبْلَ أَنْ تَسْبِقَكُمْ إِلَيْهِمُ الْمُرْجِئَةُ»؛ «به نوجوانان خود، پیش از آنکه افکار مخالفان به سراغشان آید، حدیث [ما را] بیاموزید» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۱۷: ۳۳۱).

۲. توجه خانواده به گناهان اخلاق زدای فضای مجازی

کوشش برای حفظ رنگ و بوی اخلاقی خانواده در فضای مجازی از راهکارهایی است که می تواند خانواده را در برابر آثار سوء فضای مجازی مقاوم کند. به یقین اگر کاربران هنگام استفاده از فضای مجازی، خدا، قانون های الهی و اصول اخلاقی را در نظر بگیرند و به منهیات اسلام توجه کنند، از بسیاری از آسیب های این فضا در امان خواهند بود. چت با

نامحرم،^۱ دیدن فیلم و سریال‌های نامناسب^۲ یا عکس‌های تحریک‌کننده،^۳ استفاده از برخی سرویس‌های پرمخاطره، خواندن داستان‌های محرک جنسی^۴ و... خطوط قرمزی است که هم خود باید از آن‌ها دوری کنیم و هم اعضای خانواده را از آثار و عواقب آن‌ها برحذر داریم. کمترین سهل‌انگاری در عبور از خط قرمزها موجب فراموشی خدا می‌شود، خدا نیز انسان را به حال خود رها می‌کند و این اولین گام برای سقوط و شقاوت انسان است: ﴿وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ﴾؛ «و همچون کسانی نباشید که خدا را فراموش کردند و خدا نیز آن‌ها را به خود فراموشی گرفتار کرد» (حشر، ۱۹).

۳. معرفی الگوهای رفتاری برتر

برای داشتن خانواده‌ای سالم، معرفی الگوهای برتر به اعضای خانواده لازم است. در کنار الگوهای خوبی که در جامعه وجود دارد، والدین از بهترین الگوها هستند. اگر آن‌ها اصلاح مصرف رسانه‌ای و بهره‌مندی از فضای مجازی را از خودشان شروع کنند، فرزندان نیز از رفتار و عملکرد آنان الگو خواهند گرفت؛ برای مثال، اگر پدر خانواده، شب‌هنگام و زمانی که در کنار خانواده است، تلفن همراه خود را کنار بگذارد یا اگر رمز عبور

۱. به فتوای همه مراجع، چت با جنس مخالف و ردوبدل کردن صحبت‌های معمولی، در صورتی که خوف فتنه و کشیده شدن به گناه وجود داشته باشد، جایز نیست [سید مجتبی حسینی، رساله دانشجویی، احکام نامحرم].

۲. نگاه به فیلم‌های شهوت‌انگیز جایز نیست [همان، احکام نامحرم].

۳. بیشتر مراجع تقلید در پاسخ به این پرسش که «در حین کار با شبکه اینترنت، گاهی در کنار برخی از مقالات، عکس‌های مبتذل دیده می‌شود که ناگزیر از دیدن آن هستیم، حکم آن چیست؟» پاسخ داده‌اند: «اگر به طور اتفاقی چشم‌تان به آن بیفتد، اشکال ندارد؛ ولی نگاه به آن با قصد لذت حرام است و بنا بر احتیاط واجب، بدون قصد لذت و ترس افتادن به گناه، جایز نیست.» برخی دیگر از مراجع نیز می‌فرمایند: «اگر به طور اتفاقی چشم‌تان به آن بیفتد، اشکال ندارد؛ ولی نگاه عمدی به آن (هرچند بدون قصد لذت) جایز نیست [همان، احکام نامحرم].»

۴. به فتوای مراجع تقلید، اگر داستان‌های تحریک‌کننده جنسی موجب تحریک شهوت شود، خواندن آن‌ها جایز نیست [همان، احکام نامحرم].

تلفن همراه پدر و مادر یا رایانه خانگی برای دیگر اعضای خانواده معلوم باشد و فرزندان بدانند در تلفن همراه پدر و مادرشان مورد نامناسبی وجود ندارد، آنان نیز چنین رفتاری را می‌آموزند.

شهدا نیز از بهترین الگوهای تربیتی نسل جدید به شمار می‌روند. برای نمونه، یکی از دوستان شهید بابایی نقل می‌کند: «در یکی از سال‌های حضور شهید بابایی در یکی از کشورهای خارجی، به علت تراکم بیش از حد دانشجویان اعزامی از کشورهای مختلف، اتاق‌هایی با مساحت تقریبی سه مترمربع را به دو نفر اختصاص داده بودند. روزی هنگامی که برای مطالعه و تمرین درس‌ها به اتاق عباس رفتم، در کمال شگفتی «نخی» را دیدم که به دو طرف دیوار نصب شده و مساحت اتاق را به دو نیم تقسیم کرده بود. نخ در ارتفاع متوسط بود، به طوری که مجبور به خم شدن و گذر از نخ شدم. بعدها دریافتم که هم‌اتاقی عباس، جوان بی‌بندوباری است و در طرف دیگر اتاق، دقیقاً روبه‌روی عباس، تعدادی عکس از هنرپیشه‌های زن و مرد آمریکایی چسبانده و چند نمونه از مشروبات خارجی را بر روی میزش قرار داده است. با پرسش‌های پی‌درپی من، عباس توضیح داد که با هم‌اتاقی‌اش به توافق رسیده و از او خواهش کرده چون او مشروب می‌خورد، لطفاً به این سوی خط نیاید. بدین ترتیب، یک سوی اتاق متعلق به عباس بود و طرف دیگر به هم‌اتاقی‌اش اختصاص داشت و آن نخ هم مرز بین آن دو بود. روزها از پس یکدیگر می‌گذشت و من هفته‌ای یکی دو بار به اتاق عباس می‌رفتم و در همان محدوده او به تمرین درس‌های پروازی مشغول می‌شدم و هر روز می‌دیدم که به تدریج نخ به سمت بالاتر دیوار نصب می‌شود، به طوری که دیگر به راحتی از زیر آن عبور می‌کردم. یک روز که به اتاق عباس رفتم، او خوشحال و شادمان بود و دریافتم که اثری از نخ نیست. علت را جویا شدم. عباس به سمت دیگر اتاق اشاره کرد. من با کمال شگفتی دیدم که عکس‌های هنرپیشه‌ها از دیوار برداشته شده بود و از بطری‌های مشروبات خارجی هم اثری نبود. عباس گفت: دیگر احتیاجی به نخ نیست؛ چون دوستان با ما یکی شده است» (برخی از نویسندگان، ۱۳۸۶).

۴. مدیریت صحیح استفاده از فضای مجازی

برای داشتن فضای مجازی مطلوب در خانواده، بعد از کسب آگاهی‌های لازم باید چگونگی استفاده از آن کاملاً مدیریت شود. مدیریت فضای مجازی در خانواده چند بخش است:

۱.۴. میان نیاز حقیقی فرزندان و درخواست آنان تفاوت وجود دارد. فرزندان به محبت والدین، خوراک، پوشاک، علم و دانش، معارف و علوم دینی و... نیازمندند و والدین وظیفه دارند این نیازها را برآورده کنند؛ اما برخی از مطالبات فرزندان، نیاز حقیقی نیست و برآورده کردن برخی از این خواسته‌ها می‌تواند مشکلات زیادی را به وجود آورد؛ برای نمونه، گوشی و تبلت هوشمند برای کودکان و نوجوانان آسیب‌زاست. همچنین، اینترنت پرسرعت، حتی برای تحقیقات علمی و پژوهشی، از نیازهای خانواده نیست. ممکن است این موارد براثرتبلیغات فراوان و فشار جو عمومی به صورت نیاز جلوه‌گر شده باشد؛ اما با اندکی تأمل می‌توان دریافت که این‌ها نیاز کاذب هستند.

۲.۴. والدین باید برای فرزندان خود ابزاری تهیه کنند که برای آن محتوای مطلوبی تهیه شده باشد. خریدن ابزارهایی که برای آن محتوای مطلوبی وجود ندارد و غربی و غیربومی هستند، همچون کنسول‌های بازی پلی‌استیشن، Xbox و دیگر محصولات موجود در بازار، موجب بروز مشکلات فراوانی برای خانواده‌ها خواهد شد.

۳.۴. برنامه‌ریزی و زمان‌بندی مهم‌ترین راهکار برای استفاده مطلوب از رسانه‌های جدید است. استفاده نامحدود جوان و نوجوان از اینترنت و بازی‌های رایانه‌ای، آسیب‌های متعددی به همراه دارد. براین اساس، لازم است برای استفاده روزانه فرزندان از اینترنت، بازی‌های رایانه‌ای و... زمان محدودی در نظر گرفته شود. همچنین، زمان استفاده از این رسانه‌ها نباید با زمان کارهای مهم‌تری همچون نماز، درس خواندن، مطالعه، تفریح مناسب با دوستان، بازی‌های حقیقی و... تداخل داشته باشد و موجب برهم خوردن نظم حاکم بر این امور شود یا در ایام امتحانات

موجب خلل در درس خواندن گردد. در آموزه‌های اسلامی نیز به برنامه‌ریزی در امور زندگی سفارش شده است.

امام رضا علیه السلام می‌فرمایند:

«کوشش کنید اوقات روز شما چهار ساعت (بخش) باشد: ساعتی برای عبادت و خلوت با خدا؛ ساعتی برای تأمین معاش؛ ساعتی برای معاشرت با برادران مورد اعتماد و کسانی که شما را به عیب‌هایتان واقف می‌سازند و در باطن به شما خلوص و صفا دارند و ساعتی را نیز به تفریحات و لذایذ خود اختصاص دهید و از مسرت و شادی ساعات تفریح، نیروی انجام وظایف و وقت‌های دیگر را تأمین کنید.»^۱

گفتنی است برنامه روزانه‌ای که در سخن امام رضا علیه السلام به آن اشاره شد به معنای آن نیست که ساعات شبانه‌روز به‌طور مساوی تقسیم شوند و مثلاً مناجات و راز و نیاز با خدا یا تفریح و لذت‌های حلال همانند کار و تلاش محاسبه شوند، بلکه به این معناست که هر یک از آن‌ها جایگاه خاصی را در زندگی ما داشته باشند.

نبود نظارت بر مکان استفاده از فضای مجازی، باعث خواهد شد که اعضای خانواده در هر مکان و زمان و با بهانه‌های گوناگونی، مانند به‌روز بودن و ارتباط با جهان، از آن استفاده کنند و از حُسن ارتباط با اطرافیان دور شوند. شیوع این معضل اجتماعی، عامل کاهش گفتگو میان اعضای خانواده شده است و موجب شده تا بهترین زمان برای دورهم بودن اعضای خانواده به دستگاه‌های ارتباطی یا تلویزیون اختصاص یابد. نتیجه این بی‌توجهی در میهمانی‌ها بیشتر هویدا می‌شود؛ زیرا افرادی که برای دید و بازدید در خانه یکی از اقوام یا دوستان حاضر شده‌اند، بیش از آنکه با یکدیگر سخن بگویند با وسایل ارتباطی خویش یا فیلم‌های تلویزیونی سرگرم‌اند.

برای مقابله با این آسیب، خانواده‌ها باید شب‌هنگام (مثلاً بعد از نماز مغرب و عشا)

۱. «وَاجْتَهِدُوا أَنْ يَكُونَ زَمَانُكُمْ أَوْبَعَ سَاعَاتِ سَاعَةِ اللَّهِ لِمُنَاجَاتِهِ وَ سَاعَةَ لِأَمْرِ الْمَعَاشِ وَ سَاعَةَ لِمُعَاشَرَةِ الْإِخْوَانِ الْيَقِينِ وَالَّذِينَ يُعْرِفُونَكُمْ عُيُوبَكُمْ وَيُخْلِصُونَ لَكُمْ فِي الْبَاطِنِ وَ سَاعَةَ تَخْلُونَ فِيهَا لِلذَّاتِ كُمْ وَ يَهْدِيهِ السَّاعَةَ تَقْدِيرُونَ عَلَى الثَّلَاثِ السَّاعَاتِ» [مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۵: ۳۴۶؛ نوری طبرسی، مستدرک الوسائل، ج ۱۳: ۵۰].

گوشی‌ها و تبلت‌ها را کنار بگذارند و خود را از لذت گفتگو با اعضای خانواده محروم نکنند. در میهمانی‌ها نیز صاحب‌خانه می‌تواند در کمال احترام از میهمانان درخواست کند گوشه‌های خود را - جز در مواقع ضرورت - در دست نگیرند و آن را خاموش کنند یا دست کم در حالت سکوت قرار دهند.

۴.۴. وقتی استفاده از ابزاری خاص موجب بروز آسیب‌های فراوان می‌شود، مطمئناً باید به دنبال جایگزینی مناسب بود تا میزان آسیب‌ها به حداقل برسد و تهدیدها به فرصت تبدیل شود. برای کاهش آسیب‌ها و معضلات ناشی از این ابزارها، توجه به آداب و رسوم و فرهنگ اسلامی ضروری است. بهترین و مهم‌ترین بستری که می‌تواند این جایگزینی را انجام دهد و هم‌زمان با غنی‌سازی اوقات فراغت، فرهنگ اصیل اسلامی - ایرانی را تقویت یا احیا کند، خانواده و کارکردهای مربوط به آن است. موارد ذیل می‌تواند جایگزین مناسبی برای ارتباطات نادرست فضای مجازی در خانواده‌ها باشد:

اول) گفت‌وگو و تعاملات خانوادگی: پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرمایند:

«جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَيَّ إِلَهِي تَعَالَى مِنْ اعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي هَذَا»؛ «نشستن مرد در کنار خانواده‌اش، نزد خداوند متعال دوست داشتنی‌تر از اعتکاف در این مسجد من است» (ورام بن ابی‌فراس، ۱۴۱۰، ج ۲: ۱۲۲).

دوم) ارتباط با اقوام و بستگان: امام موسی کاظم عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرمایند:

«صَلَّةُ الْأَرْحَامِ تُحَسِّنُ الْخُلُقَ وَ تُسَمِّحُ الْكُفَّ وَ تُطَيِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِيدُ فِي الرِّزْقِ وَ تُنْسِي فِي الْأَجَلِ»؛ «صله رحم خُلق را نیکو، دست را باز، نفس را پاکیزه و روزی را زیاد می‌کند و مرگ را به تأخیر می‌اندازد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲: ۱۵۱).

سوم) ارتباط با دوستان شایسته: رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرمایند:

«مَنْ زَارَ أَخَاهُ فِي بَيْتِهِ قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ: أَنْتَ ضَيْفِي وَ زَائِرِي عَلَيَّ قِرَاكَ وَ قَدْ أُوجِبْتُ لَكَ الْجَنَّةَ بِحُبِّكَ إِيَّاهُ»؛ «کسی که برای دیدن برادر دینی‌اش به خانه او برود، خداوند عزوجل

به او می‌فرماید: تو میهمان و زائر من هستی و بر من است که تو را احترام کنم؛ به خاطر دوستی تو با آن برادرت، بهشت را بر تو واجب کردم» (همان، ج ۲: ۱۷۷؛ حرعاملی، الجواهر السنیه فی الأحادیث القدسیه (کلیات حدیث قدسی): ۲۵۴).

چهارم) داستان گویی، بازی‌ها و تفریحات سالم: پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «الْهَوَا وَ الْعَبْوَا فَإِنِّي أَكْرَهُ أَنْ يُرَى فِي دِينِكُمْ غِلْظَةٌ»؛ «سرگرمی داشته باشید و تفریح کنید؛ چراکه خوش نمی‌دارم در دین شما سختی‌ای دیده شود» (نهج الفصاحه، ابوالقاسم پاینده، ۲۵۹).

این تفریحات مخصوصاً اگر همراه با فرزندان انجام شود، مؤثر است؛ چنان‌که در سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ آمده است: «كَانَ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ يَرْكَبَانِ ظَهْرَ النَّبِيِّ وَيَقُولَانِ: حَلْ حَلْ! وَ يَقُولُ: نِعْمَ الْجَمَلُ جَمَلُكُمْ»؛ «امام حسن عَلَيْهِ السَّلَام و امام حسین عَلَيْهِ السَّلَام بر پشت پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ سوار می‌شدند و می‌گفتند: حرکت کن! رسول اکرم می‌فرمود: شتر شما، خوب شتری است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۴۳: ۲۸۵؛ صالحی شامی، ۱۴۱۴، ج ۱۱: ۶۳). همچنین، آن حضرت درباره شیوه بازی با کودکان می‌فرماید: «مَنْ كَانَ عِنْدَهُ صَبِيٌّ فَلْيَتَّصَبْ لَهُ»؛ «هرکس در کنار کودکی است، باید با وی چون کودکان باشد» (حرعاملی، ۱۴۰۹، ج ۲۱: ۴۸۶). به گفته مولوی:

چون که با طفلی سرو کارت فتاد پس زبان کودکی باید گشاد

۵. معرفی جایگزین برای فضای مجازی

اصولاً ارائه جایگزین برای هر برنامه فاسد و نرم‌افزار خلاف شرع، خواسته‌ای غیرمنطقی است؛ اما خوشبختانه امروزه جایگزین‌های بومی - که بیشتر آن‌ها سالم نیز هستند - برای برخی خدمات رسان‌های غربی در داخل کشور وجود دارد که شماری از آن‌ها را به اختصار نام می‌بریم (کهنوند، ۱۳۹۵: ۳۷۶ تا ۳۷۵):

ردیف	نوع خدمات	خدمات خارجی	جایگزین ایرانی
۱	برنامه ارتباطی	فیس بوک، توییتر و گوگل پلاس	افسران، کتابخوانان حرفه‌ای، سنگری‌ها
۲	برنامه ارتباطی	اینستاگرام و فلیکر	سلام
۳	برنامه ارتباطی	یوتیوب و ویمنو	آپارات
۴	سیم کارت مجازی (پیام رسان)	وایبر، واتس آپ و تلگرام	سروش، بیسفون، گپ و بله
۵	ایمیل	جی میل و یاهو میل	چاپار، النون، میهن میل و پست میل
۶	موتور جستجو	گوگل، بینگ و یاهو	پارسی جو، یوز و سلام
۷	مرورگر	موزیلا فایرفاکس، کروم	ساینا و نور
۸	پیام رسان	گوگل تاک و یاهو مسنجر	ابطاها، ال فورای و آی تگ
۹	آپلود و ذخیره سازی	گوگل داکز و دراپ باکس	صندوق بیان، پیکو فایل و پرشین گیگ
۱۰	وبلاگ	بلاگر	رُز بلاگ، بلاگفا، میهن بلاگ و پرشین بلاگ

نکته مهم درباره جایگزینی نمونه‌های یادشده آن است که گرچه برخی از خدمات رسان‌های بومی نسبت به نوع غیربومی، امکانات و قابلیت‌های کمتری دارند، باید توجه داشت که:

اولاً، خدمات رسان‌های غیربومی نیز در ابتدا با همین کمبودها، اشکالات و نواقص زیاد عرضه شدند؛ اما به تدریج و با شکیبایی کاربران، نواقص رفع شد و این خدمات رسان‌ها رو به تکامل نهادند. طبیعتاً این روند باید برای برنامه‌های داخلی نیز طی شود؛

ثانیاً، همیشه نمی‌توان انتظار داشت جایگزین بومی از جنس همان محصول

غیربومی باشد؛ چراکه چنین تفکری موجب می‌شود مثلاً به جای سیگار خارجی، سیگار ایرانی مصرف شود، به جای چاقوی خارجی، چاقوی ایرانی در اختیار کودک قرار گیرد و به جای تبلت خارجی، تبلت ایرانی برای کودک و نوجوان تهیه شود و... روش مناسب این است که درازای گرفتن چاقو، به کودک عروسک یا ماشین اسباب بازی بدهیم و به جای سیگار، خوراکی‌ها و تنقلات سالم را به او پیشنهاد کنیم.

۶. ایجاد پیوند عاطفی با مراکز دینی

یکی از مهم‌ترین نگرانی‌های والدین درباره استفاده فرزندان از فضای مجازی این است که با روش‌های گوناگون ممکن است در خانه بر فرزندان نظارت کنند؛ اما فرزندان باز هم از آسیب‌های بیرون از خانه، مثل استفاده از تبلت و تلفن همراه دوستان و هم‌کلاسی‌هایشان مصون نخواهند بود. برای رفع این دغدغه اساسی، برقراری پیوند عاطفی جوانان و نوجوانان با مراکز دینی مانند مسجد، دارالقرآن، پایگاه‌های بسیج و... که مروج دین و اصول اخلاقی هستند، ضروری به نظر می‌رسد. این مراکز می‌توانند فرزندان را از مشکلات و آسیب‌های احتمالی مصون بدارند.

علاقه‌مند کردن فرزندان به نماز، افزایش حیا، شخصیت دادن به آنان، پرهیز از تحقیر و سرزنش و... نیز در مصون‌سازی فرزندان تأثیر به‌سزایی دارد. همچنین، والدین وظیفه دارند بینش و بصیرت فرزندان را درباره اینکه دشمنان با استفاده از فضای مجازی نقشه‌های خود را عملی می‌کنند، افزایش دهند. امام صادق علیه السلام می‌فرماید:

«الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا»؛ «هرکه بدون بصیرت عمل کند، مانند کسی است که بی‌راهه می‌رود؛ هرچه شتاب کند، از هدف دورتر می‌گردد» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۱: ۴۳؛ برقی، ۱۳۷۱، ج ۱: ۱۹۸).

گفتنی است به‌سختی می‌توان الگوی مصرف فضای مجازی خود و فرزندان را ناگهان

تغییر داد؛ پس به‌تراست به سه شاخص مهم توجه شود: اول، کار تربیتی ما مطابق با اصول و قواعد اسلامی باشد؛ دوم، به تدریج انجام شود؛ سوم، مستمر و دائمی باشد. همچنین، والدین باید در عین صمیمیت و مهربانی، اقتدار خود را در مقابل خواسته‌های نابه‌جای فرزندان حفظ کنند و البته از سرزنش زیاد از حد^۱ و تحقیر و توهین بپرهیزند. امام علی علیه السلام می‌فرماید:

«لَا تَحْقِرَنَّ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ فَإِنَّ صَغِيرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ كَبِيرٌ»؛ «نباید کسی از مسلمانان را کوچک بشماری؛ زیرا کوچک آن‌ها نزد خدا بزرگ است» (ورام بن ابی‌فراس، ۱۴۱۰، ج ۱: ۳۱).

۷. پیشنهاد های دیگر

با توجه به آثار زیان‌بار استفاده از اینترنت نسل سوم و چهارم، تا هنگامی که شبکه ملی اطلاعات و برنامه‌های جنبی آن راه‌اندازی نشده است، از فعال‌سازی اینترنت نسل سوم و چهارم بر روی تلفن همراه فرزندان خودداری شود.

- از نصب بازی‌هایی با محتوای جنایت و کشتار، مسائل غیراخلاقی، هیجان‌کاذب، جادوگری، سرقت، مسائل غیرتوحیدی و... پرهیز شود. بازی‌های برخط (آنلاین) نیز بسیار خطرآفرین هستند. از این رو، فرزندان باید بازی‌ها را با نظارت والدین و آفلاین بازی کنند.

- به دلیل اشراف و مدیریت غرب برفضای مجازی و خطر افشای اطلاعات خصوصی، به‌تراست اطلاعات شخصی و خصوصی خود را در ابزارهای ارتباطی ذخیره و حتی وارد نکنند و برای نگهداری این اطلاعات از یک حافظه مستقل از رایانه استفاده کنند.

- استفاده از پالایه‌شکن (فیلترشکن) برای همه اعضای خانواده ممنوع شود.

۱. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «الإفراط في الملامة يُشْبهُ نيران اللّجّاج»؛ «زیاده‌روی در ملامت، آتش لجاجت را برافروزد» [ابن شعبه، تحف العقول عن آل الرسول: ۱۸۴].

- مالکیت ابزارهایی مثل تلفن همراه یا تبلت با والدین باشد تا آن گونه که صلاح می‌دانند اجازه استفاده از این ابزار را به فرزند بدهند.

ب) راهکارهای فراخانواده

عمل به برخی از راهکارهای صیانت از خانواده در برابر آسیب‌های فضای مجازی از توان خانواده فراتر است؛ اما حکومت، دولت و نخبگان با اجرای این تدابیر و راهکارها می‌توانند از آسیب‌های فضای مجازی بکاهند. برخی از این راهکارها عبارتند از:

۱. گفتمان‌سازی درباره موضوع فضای مجازی با رویکرد انقلاب اسلامی

از جمله راهکارهای مهم در کاهش آسیب‌های فضای مجازی این است که نخبگان و اندیشمندان جامعه به مسئولیتی که در این باره برعهده آنان نهاده شده است، عمل کنند. نخبگان وظیفه دارند نخست با تأمل و بحث و بررسی دقیق و علمی درباره مسائل مربوط به فضای مجازی با رویکردی ارزشی که همان رویکرد انقلاب اسلامی ایران است، این مسائل را به درستی بشناسند و سپس با روشنگری و آگاه‌سازی جامعه اسلامی از آسیب‌های فضای مجازی بکاهند. بعضی از وظایف نخبگان جامعه اسلامی برای تحقق این امر به شرح زیر است:

۱.۱. تبیین دقیق آسیب‌ها

آسیب‌های فضای مجازی زیاد است و بخش مهمی از آن‌ها با حوزه اخلاق پیوند دارد؛ اما متأسفانه این آسیب‌ها کمتر نقد و بررسی شده‌اند. بسیاری از آسیب‌شناسان در شناسایی ریشه‌های معضلات فضای مجازی دچار خطا و اشتباه شده‌اند و تمام معضلات را به کاربران منسوب کرده‌اند؛ درحالی‌که این معضلات از دو حیطة نشأت گرفته‌اند:

الف) ساختاری: به حوزه کار مدیران و برنامه‌ریزان فضای مجازی مربوط است؛

ب) معرفتی - شناختی: به کاربران مربوط است.

هر فناوری سه مرحله تولید، توزیع و مصرف را گذرانده است و این مراحل باید بررسی شوند؛ یعنی مهم است بدانیم محصولات فناوری با چه شاخص و معیاری تولید می‌شوند، مطابق کدام معیار توزیع می‌گردند و براساس کدام ضوابط و مقررات مصرف می‌شوند. اگر به این سه مرحله توجه نشود و برنامه‌ریزی‌هایی متناسب با هر مرحله وجود نداشته باشد، جامعه با معضلات جدی روبه‌رو می‌شود که با فرهنگ‌سازی در حیطه مصرف نیز حل نخواهند شد.

برای نمونه، متناسب با نیازهای انسان، ماشین‌های گوناگونی مخصوص حمل بار، حمل مسافر، کشاورزی، شخصی و... تولید می‌شود. به دلیل اینکه این ماشین‌ها با جان و مال افراد ارتباط مستقیم دارند، در نظام تولید سعی می‌شود کیفیت تولید مطلوب باشد. در نظام توزیع نیز ماشین در اختیار هرکسی قرار نمی‌گیرد؛ افراد زیر ۱۸ سال نمی‌توانند رانندگی کنند و افراد بالای ۱۸ سال نیز پس از گرفتن گواهینامه، مجاز به رانندگی هستند. ضمن اینکه هرکس ماشین مخصوص کاربری و نیاز خود را تهیه و استفاده می‌کند و هیچ‌کس با ماشین حمل بار، زمین شخم نمی‌زند و با ماشین کشاورزی اقدام به جابه‌جایی مسافر نمی‌کند. در نظام مصرف نیز محدودیت‌هایی وجود دارد؛ از جمله محدودیت‌های ترافیکی، محدودیت‌های ناشی از قوانین مانند عبور ممنوع، ورود ممنوع، سرعت و سبقت غیرمجاز و... که این محدودیت‌ها از هرگونه استفاده نامناسب جلوگیری می‌کند. وجود پلیس و جرائم رانندگی نیز مانعی جدی در برابر کاربری نامناسب است. همین روند برای سلاح سرد و گرم و بسیاری از وسایل و ضروریات دیگر زندگی نیز وجود دارد.

حال، سؤال اساسی این است که آیا در فناوری اطلاعات و ارتباطات به این سه حوزه توجه شده است. آیا در گسترش اینترنت پرسرعت به چگونگی توزیع و مصرف آن توجه شده است؟ اگر سخنرانان به این موضوع مهم اجتماعی بپردازند،

نویسندگان آسیب‌های آن را تبیین کنند و نخبگان جامعه راهکارهای کاهش آسیب‌های فضای مجازی را بررسی کنند، از بسیاری از آسیب‌های موجود جلوگیری خواهد شد.

۲.۱. پاسخ‌گویی به برخی مغالطات و شبهات درباره‌ی الگوی توسعه‌ی فضای مجازی مطلوب

یکی از اهداف دشمنان اسلام، گسترش انحراف در جامعه است. آنان برای رسیدن به این هدف، القای شبهات را در دستور کار قرار داده‌اند. شبهات درباره‌ی نحوه‌ی توسعه‌ی فضای مجازی مطلوب نیز با چنین هدفی بیان می‌شود و برخی ناآگاهان نیز بر گسترش آن دامن می‌زنند. نخبگان جامعه موظفند به این شبهات پاسخ دهند و جامعه را از آسیب‌های آن آگاه سازند. همچنین، تبیین مباحثی چون شبکه‌ی ملی اطلاعات، ویژگی‌های فضای مجازی مطلوب، احکام و اخلاق در فضای مجازی، تفاوت شبکه‌ی فارسی با شبکه‌ی اسلامی - ایرانی و... از دیگر وظایفی است که بر عهده‌ی نخبگان جامعه است.

۲. راه‌اندازی شبکه‌ی ملی اطلاعات

امروزه اینترنت پرسرعت، بستر مناسبی برای تبادل اطلاعات علمی، سیستم بانکی و مباحث دینی و فرهنگی با سراسر دنیا است که باید در اختیار مراکز مربوط قرار گیرد؛ اما بسیاری از مردم به این تبادل اطلاعات در فضای مجازی بین‌المللی نیازمند نیستند. استفاده از اینترنت بین‌الملل همانند استفاده از تلفن بین‌الملل است. وقتی اینترنت بین‌المللی باشد، دسترسی همگان به اطلاعات غیراخلاقی منتشر در فضای بین‌المللی نیز آسان خواهد بود.

با راه‌اندازی شبکه‌ی ملی اطلاعات، نظارت هوشمند و جلوگیری از ایجاد انحرافات اخلاقی از سوی شبکه‌های غیربومی ممکن می‌شود. ضمناً شبکه‌ی ملی اطلاعات مزایای ویژه‌ای هم دارد؛ مزایایی همچون برخورداری از ابتکار عمل و قدرت تعامل با دیگر

کشورها، توجه به سالم‌سازی و حفظ امنیت همه‌جانبه، ترویج هنجارها، ارزش‌ها و سبک زندگی اسلامی - ایرانی، «ارائه خدمات کارآمد براساس نیاز جامعه و... رهبر معظم انقلاب نیز در حکم ابلاغی به شورای عالی فضای مجازی، در شهریور ۱۳۹۴، به تسریع راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات اشاره کرده‌اند. یکی از درخواست‌های جدی مردم از مسئولان، در کنار درخواست‌های اقتصادی و فرهنگی و... می‌تواند همین راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات باشد.

۳. ارائه الگوهای ارتباطی جدید

مسئلاً دشمن درصدد کسب اطلاعات از طریق وسایل ارتباطی جدید است. به همین دلیل، هرروز بر امکانات وسایل ارتباطی جدید می‌افزاید تا کاربران بیشتری را جذب کند. خلاقیت و ابتکار جوانان ایرانی با تکیه بر شعار «ما می‌توانیم» و حمایت مسئولان می‌تواند الگوهای ارتباطی جدیدی را ارائه کند و از آسیب‌های شبکه‌های ارتباطی غیربومی بکاهد.

۴. مطالبه مدیریت اسلامی ایرانی فضای مجازی از مسئولان

تسریع در راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات، نیازمند یک مطالبه عمومی است. نخبگان و به‌تبع، مردم موظفند مدیریت اسلامی - ایرانی فضای مجازی را همانند انرژی هسته‌ای حق مسلم خود بدانند تا از آسیب‌های آن کاسته شود.

نتیجه

۱. خانواده، حلقه اتصال و انسجام فرهنگ و نظم اجتماعی و درواقع، نهادی است که مسئولیت سامان بخشیدن به سلامت اخلاقی جامعه را برعهده دارد.

۲. فضای مجازی به دلیل جذابیت‌ها و کارکردهای ویژه‌ای که دارد، بیشتر توجه و وقت اعضای خانواده، اعم از والدین و فرزندان را به خود مشغول کرده است. این امر آسیب‌های زیادی را در چهار حوزه فرهنگی، اجتماعی، دینی و هویتی در پی داشته است.

۳. هرچند فضای مجازی اصولاً نظارت‌پذیر نیست، خانواده‌ها می‌توانند برای صیانت از فرزندانشان در برابر پیامدهای سوء فضای مجازی، راهکارهای اخلاقی را به کار گیرند تا از آسیب‌های آن کاسته شود؛ از جمله روشنگری درباره گناهان اخلاق‌زای این فضا و دورکردن اعضای خانواده از آن‌ها، اصلاح مصرف رسانه‌ای خود که الگوهای رفتاری فرزندان هستند، مدیریت صحیح استفاده از فضای مجازی، ایجاد پیوند عاطفی با مراکز دینی و اخلاقی و... .

۴. برخی از راهکارهای مقابله با آسیب‌های فضای مجازی باید در سطحی بالاتر از خانواده پیگیری شود؛ درعین حال، خانواده‌ها می‌توانند مطالبه‌گرای این راهکارها باشند؛ راهکارهایی همچون راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات، مطالبه مدیریت اسلامی - ایرانی فضای مجازی از مسئولان، گفتمان‌سازی درباره موضوع فضای مجازی با رویکرد انقلاب اسلامی و... .

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. بحرانی، سید هاشم (۱۴۱۶ق)؛ *البرهان فی تفسیر القرآن*؛ چ ۱، تهران: بنیاد بعثت.
۳. برخی از نویسندگان (۱۳۸۶)؛ *پرواز تا بی نهایت (خاطرات امیر خلیبان روح الدین ابوطالبی)*؛ تهران: سازمان عقیدتی، سیاسی ارتش.
۴. برقی، احمد بن محمد (۱۳۷۱ق)؛ *المحاسن*؛ تحقیق جلال الدین محدث؛ چ ۲، قم: دارالکتب الإسلامیه.
۵. بیدی، فاطمه و حسین کارشکی (۱۳۹۶)؛ *اعتیاد به اینترنت*؛ چ ۳، تهران: آوای نور.
۶. پاکروان، محمدرضا (۱۳۹۴)؛ «بررسی رابطه استفاده از فضای مجازی با هویت ملی و دینی دانشجویان دانشگاه آزاد واحد بندرعباس»؛ پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد بندرعباس.
۷. تدین نبوی، راضیه و همکاران (۱۳۹۵)؛ «آموزش، حلقه مفقوده در استفاده بهینه و مطلوب از تلفن همراه هوشمند»؛ *مجموعه مقالات همایش تلفن همراه هوشمند و سبک زندگی*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۸. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق)؛ *وسائل الشیعه*؛ چ ۱، قم: مؤسسه آل‌البیت.
۹. خجیر، یوسف (۱۳۹۵)؛ «ظرفیت‌ها و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی موبایل محور در جامعه ایرانی»؛ *مجموعه مقالات همایش تلفن همراه هوشمند و سبک زندگی*، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات و پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی.
۱۰. ذکایی، محمدسعید و فاخره خطیبی (۱۳۸۴)؛ «رابطه حضور در فضای مجازی هویت مدرن؛ پژوهشی در بین کاربران اینترنتی جوانان ایرانی»، *فصلنامه علوم اجتماعی*، ش ۳۳.
۱۱. شاوردی، تهمنه و همکاران (۱۳۹۴)؛ *سبک زندگی و تلفن همراه هوشمند*؛ چ ۱،

